

ĐÀ LẠT SÍC MÀU

Xuân Phıng

Cao nguyên Lang Bian (Lâm Viên) là địa bàn cư trú của các tộc dân người Thổ ngữ cho tới thế kỷ 19. Đến năm 1893, đoàn thám hiểm của bác sĩ Alexandre John Emile Yersin, một nhà khoa học người Pháp gốc Thụy Sĩ, đã khám phá ra vùng đất này lần đầu tiên, và sau đó cái tên Đà Lạt được ra đời. Có hai cách giải thích về nguồn gốc của tên gọi này:

- Là tên ghép từ năm chữ cái đầu tiên của câu châm ngôn bằng tiếng Latin, do ông Yersin chọn: "DAT ALLIS LAETITUM ALLIIS TEMPERRIEM", có nghĩa là "Cho người này niềm vui, cho người kia sự mát lành".

- Ông Cunhac, viên Công Sĩ đầu tiên của Pháp tới Đà Lạt đã trở lại khi được phỏng vấn về tên gọi thành phố này: "À la place du lac coulait le petit ruisseau de la tribu des Lat et qu'on applaudait Dalat ". Tóm tắt: "Tôi hỏi họ về dòng suối nhỏ của bộ tộc Lat chảy qua người ta gọi là Đà Lạt". Theo tiếng Thổ ngữ, Da hay Dak nghĩa là nước suối, sông. Lạt, Lát, Lách là tên của nhóm dân K'Ho (K'Ho) đã cư trú nơi đây.

*Chiều nay trên đỉnh Lâm Viên
... Đóa tôi vấp vấp i i mát thiên nhiên
Khiến lòng tôi
Đón xúc đến không yên
Vị vấp đấp
Bớt ng
Tìm thấy! - (Nguyễn Tuyet Vân)*

Năm 1916, thị xã Đà Lạt được thành lập, thuộc tỉnh Lâm Viên. Đến năm 1950, thị xã Đà Lạt trở thành thị phủ của "Hoàng triều Campuchia": vùng đất đai biên giới, nằm trong số quần lý của triều đình Campuchia (Hoàng triều: triều đình đang trị vì, Campuchia: vùng đất đai biên giới), là tên gọi chung vùng đất Tây nguyên, theo quy chế hành chính được ban bố của vua Bảo Đại trong vai trò Quốc Trưởng, khi quốc gia Việt Nam mới được thành lập.

Đến năm 1955, tỉnh trưởng Ngô Đình Diệm của nước Đệ Nhất Cộng Hòa, đã cho sát nhập vùng đất Hoàng triều Campuchia vào Trung phần, được gọi là vùng cao nguyên Trung phần - Vùng này có mối quan hệ đất đai với chính lập và kinh tế, vì nằm giữa ba quốc gia Việt Nam, Cao Miên và Ai Lao..

Đặc biệt chính quyền Việt Nam Cộng Hòa, Đà Lạt trở thành tỉnh lỵ, thuộc tỉnh Tuyên Đức, được ưu tiên phát triển như một trung tâm phục vụ giáo dục, nghiên cứu khoa học và đào tạo quan trọng. Nhiều trường học, trung tâm nghiên cứu được thành lập (khoảng 56 cơ sở) như: Viện Địch Hịch Đà Lạt gồm nhiều phân khoa, trường Địch Hịch Chiến Tranh Chính Trị, trường Võ Bộ Quốc Gia Đà Lạt, trung tâm Nguyễn Tất Thành Cuộc, Nha Địch Dục quốc gia... Ngày nay, Đà Lạt là một thành phố thuộc tỉnh Lâm Đồng.

*Đà Lạt của mình, thành phố cao nguyên
Là nơi để lòng ta thả ng
Nơi hôm nào Lang Bian gặp gỡ
Đến sinh thành Đà Lạt hôm nay - (Hoàng Kim)*

Đà Lạt là vùng đất có rất nhiều, phải nói là có nhiều biệt danh như tỉnh Việt Nam. Hầu như tên nào cũng đẹp, tên nào cũng hay, gọi lên nghe cảm xúc riêng biệt, tỉnh nghe khác nhau, đã làm xao xuyến, quyên rũ lòng người - Nào là miền đất của các thác nước, miền đất của hoa dãi, miền đất lữ nh; Nào là xứ hoa anh đào, xứ thông reo, xứ ngàn thông. Tỉnh thành phố hoa, thành phố ngàn hoa, thành phố công viên, thành phố cao nguyên, thành phố dốc đồi, thành phố mùa sương qua thành phố bình yên, thành phố mộng mơ, thành phố tình yêu, thành phố mùa xuân đến thành phố kiêu trúc, thành phố nghe mát, thành phố thi ca, hi vọng gì có thêm hai tên nữa là thành phố du lịch và thành phố nhiều nhà ma.

Ôi! Đà Lạt là thơ

Bài thơ mơn yêu reo muôn đời

Đọt bông thổi ng gió ngàn reo qua đời thông hay bên bờ suối

Ôi! Đà Lạt là mơ

Gió cơn tiên nở giáng xuống trần

Tóc mây buông rơi tha thướt bên hồ đời tình quân đời trong giấc mơ - (Hoàng Nguyên)

Sau khi khám phá ra vùng cao nguyên Lang Bian, người Pháp quyết định xây dựng nơi đây thành một trung tâm nghỉ mát cho họ trong khu vực Đông Nam Á, với chủ trương duy trì sự tươi mát và phong cảnh và các vẻ đẹp sơn có thể thấy trong thiên nhiên như: rừng thông, thác suối, núi đồi... Những kiến trúc sư tài ba, những nhà chuyên môn có khả năng đã được tuyển chọn kỹ lưỡng, để thiết kế và xây dựng những công trình hoàn thiện với một thẩm mỹ, hoàn chỉnh với phần kiến trúc, hài hòa với phong cảnh thiên nhiên, tạo thành một điểm riêng cho Đà Lạt: Một thành phố mới với những giá trị kiến trúc độc đáo của công nhân.

Một công trình kiến trúc là một tác phẩm nghệ thuật tiêu biểu như: nhà ga xe lửa Đà Lạt, nhà thờ Chánh Tòa hay nhà thờ con gà (do có tượng con gà bằng đồng trên cây thánh giá), Grand Lycée Yersin à, các dinh thự như: Dinh I (tên gọi hành dinh của vua hoàng Bảo Đại, sau là nhà nghỉ mát của ông hoàng Ngô Đình Diệm), Dinh II (dinh Toàn Quyền Pháp), Dinh III (dinh Bảo Đại) ở Đà Lạt còn có trên một ngàn biệt thự lớn nhỏ đã được xây cất bằng gỗ tốt, tường đá, mái ngói đỏ... với lối u nhập của Pháp. Phần lớn theo lối kiến trúc Colomage của vùng Normandie, miền Bắc nước Pháp: nóc nhà với mái xéo cao, một tầng có cửa trúc khung sơn đen bằng gỗ của đá hay chèn gạch, lò sưởi không sưởi hay vuông vức mà cong với một phía

Vi vu Đà Lạt

Ru mãi hồn nghe lá thông reo

Gió dập dìu thung lũng tình yêu

... Tìm dáng lâu đài nằm trong vòm lá

Bâng khuâng giữa sắc và hồn hương - (Trần Chính)

Hầu hết các biệt thự Pháp ở Đà Lạt được xây dựng trên những nơi cao ráo (Đà Lạt có khoảng 99 cao điểm), nhìn xuống thung lũng, nhìn xuống hồ Xuân Hương hay nhìn vào hồ nước để nhìn núi Lang Bian. Chúng không riêng gì các vẻ đẹp của cây, vẻ đẹp của hoa, mà nhìn mình trong rừng thông ngút ngàn, bên những con dốc chênh vênh đời cao lũng thẳm. Đẹp nhất thành phố không có hình ô vuông hay bàn cờ như các đô thị khác, mà nhìn theo những trục đường đời, bao bọc những hoa, vẻ đẹp của cây, tạo cho ta cảm giác như đang đi trong một công viên rừng lớn.

Nếu chúng có những bông hoa đi gió
Đàn bà đi tìm những khám phá
Nếu chúng có những vì sao
Nghiêng trên mặt trời ngôi nhà người
Đà Lạt sao gọi đi mùa đông?
Xin cảm ơn con đường vòng - (Đường Thơ Vân Khanh)

Những căn biệt thự đẹp này dần dần đã bị bỏ phế theo thời gian nên hoang tàn, không người lại vắng, đường bao quanh bị biệt bao câu chuyện huyền ho, kỳ bí, đã trở thành những ngôi nhà ma. Thời kỳ nào thì không rõ! Chỉ biết vào các đêm rằm, ánh trăng sáng rọi xuyên qua lớp sương đêm mờ mờ che kín cả Đà Lạt, bên cạnh ánh đèn đường hắt vào, càng thêm tiếng côn trùng rít rít, tiếng gió ào ào trên những thông vút vút, càng làm tăng thêm phần rùng rợn, ám u cho những biệt thự bỏ hoang này.

Những ngôi nhà ma” nổi tiếng “Đà Lạt” có lẽ là: dãy nhà hoang nằm trên đường Trần Hưng Đạo, căn nhà số 10 đường Petrus Ký rồi Trần Hưng Đạo Vĩnh Ký nay là Nam Kỳ Khởi Nghĩa (tên gọi là dinh thự của tướng Bình Xuyên Bảy Viễn), căn nhà số 4 đường Long Mạch quận công nay là Thủ Khoa Huân (tên gọi là dinh thự của tướng Trần Văn Lâm Viên), hai căn biệt thự ở đèo Prenn: một ở đèo đèo, một ở ngang cầu gỗ vào thành phố, có tên là biệt thự Dã Quỳ.

Đà Lạt ơi!
Sẽ không còn em nữa
Khi Cúc Quỳ hoang những bông hoa đi rồi
Biệt thự của chúng là phố tích
Hay trong tranh... ai đó gửi cho đi - (Hiền Mạc Chợt)

Đỉnh cao 1500m, Đà Lạt là thành phố trên cao nguyên với không khí khoáng đãng, trong lành, quanh năm mát mẻ, nhiệt độ trong ngày không thay đổi nhiều, trung bình 18 - 21 độ C, lúc nóng nhất không quá 30 độ C, lúc lạnh nhất không dưới 5 độ C, mùa nóng không nóng, mùa lạnh không quá lạnh-Một khí hậu mùa xuân lý tưởng, nên nơi đây chính là thành phố của mùa xuân. Đà Lạt còn được gọi là miền đất lành của Việt Nam, vì nó có một khí hậu ôn hòa của miền ôn đới, những loài nấm trong một xã hội nhiệt đới. Cho nên cái lạnh Đà Lạt không phải là lạnh buốt, chỉ là cái lạnh se se, nhẹ nhàng mà thôi. Đà Lạt có hai mùa rõ rệt trong năm: mùa mưa tháng 5 - tháng 10, mùa nắng tháng 11- tháng 4.

Gửi số Đà Lạt... không miền cao
Thì giá rét không bao giờ vẫy gọi
Gửi số nhà... không chút tình tri kỷ
Chỉ cần chúng bao giờ anh tìm đến em - (PN Thơ Nguyễn Đoàn)

Cao nguyên Lâm Viên với hình dáng mặt "thung lũng chảo", là nơi cao nhất với cao độ 1500 m, kế đó là cao nguyên Di Linh 900- 1000m, rồi đến cao nguyên Daklak 400- 500m, trong hệ thống cao nguyên xếp tầng đặc biệt của vùng Tây nguyên. Chính nhờ địa thế chênh lệch phức tạp này mà Đà Lạt có rất nhiều thác nước và suối đẹp, đây có biệt danh là vùng đất của các thác nước và thành phố đẹp.

Thuộc tầng cao nhất của hệ thống cao nguyên xếp tầng Tây nguyên, hình dáng như những bậc thang khổng lồ, Đà Lạt vì thế mà có nét đặc đáo riêng là toàn bộ thành phố không nằm trên mặt đất phẳng như thường, nên nhà cửa và phố xá nằm trên những dãy đồi với vị trí cao thấp khác nhau, đây tạo cho Đà Lạt hàng ngàn con dốc. Không nơi nào ở Việt Nam có nhiều đồi như Đà Lạt, chỉ ra khỏi nhà thôi là đã thấy dốc rồi! Dốc nghiêng nghiêng lên đồi lên núi, dốc thoải thoải đi xuống thung lũng, dốc chênh vênh men theo sườn hoa sườn rau, dốc lên đồi vào những ngôi nhà... Nào là dốc Nhà Làng, dốc Nhà Thờ, dốc Trại Hầm, dốc Viên Đồi Hầm Đà Lạt à đến dốc Duy Tân, dốc Lê Đồi Hành, dốc Đình Tiên Hoàng, dốc Phù Đổng Thiên Vương...

*Thành phố đẹp đồi không ngoạn lối
buồn như những thung lũng ngầy say
buồn như mặt nghìn năm cao nguyên hoang đồi
buồn như mặt nghìn năm thông suốt sông
trên đồi ...- (Đ. Trung Quân)*

Đà Lạt nơi từng có hàng trăm thác nước: thác Lớn, thác Nhỏ, thác Ngô, thác Mạ xa thành phố. Mỗi thác có một vẻ đẹp đặc đáo riêng, ta có thể kể một vài tên quen thuộc: thác Cam Ly, thác Liên Khương (Liên Khàng), thác Hang Cỏ, thác Voi, thác Thiên Thai (thác Bể tầng, thác Pongour), thác Datanla (Dantania), thác Dambri, thác Gougah (Chim Gà) ... Thác Prenn (Thiên Sa) đẹp có lẽ là hình ảnh đẹp nhất trong lòng người cho phong cảnh thiên nhiên của Đà Lạt, cao chót vót 13 m, nằm ngay chân đèo Prenn, trên đường đi từ Saigon lên Đà Lạt theo đường 20, xuống hồ nước mặt nước tràn xuống ngay cửa ra vào cửa thành phố.

Từ theo đường dốc khi những con sông, dòng suối... di chuyển từ bề mặt cao xuống bề mặt thấp mà các thác nước có cái đẹp xuống nhẹ nhàng, thành dòng len lỏi qua các tảng đá, có cái đẹp xuống mạnh mẽ, sôi nổi trong xóa, bụi nước bay mù mịt cả vùng. Các thác này có khi nằm ẩn trong lùm cây, có khi lộ ánh sáng trong ánh nắng những con rắn bò trên bờ sông, đang trườn mình xuống núi. Cảnh thêm tiếng thác đổ khi ào ào, khi êm ỉ vang vọng trong không gian. Tất cả tạo thành âm thanh và hình ảnh hùng vĩ cho vùng đất Tây nguyên nói chung và Đà Lạt nói riêng.

*Thác Prenn gần đó chót vót xa xôi
Qua ngòi đèo như dốc tình thơ thách
Datanla nước trong veo nước thơ ch
Muôn sắc màu bươm m khoe sắc như hoa - (TTTT)*

Sọc mù là hiện tượng học tập một số học, suối, sông ... bốc lên cao, gặp lạnh, ngưng tụ thành những hạt nước nhỏ li ti, lơ lửng trong bầu khí quyển gần mặt đất. Sọc mù thường thấy ở Đà Lạt, Thành phố sọc mù là loại sọc mù bốc lên không dày, đặc biệt thành do không khí tiếp xúc với mặt đất lạnh vào ban đêm, nhất là lúc nửa đêm với sáng hay vào mùa mưa, tan biến nhanh chóng khi có ánh nắng mặt trời, không làm thiệt hại nhiều cho việc chăn nuôi hay trồng trọt, nhưng gây khó khăn phần nào cho giao thông.

*Đông vào thành phố mù sọc
Mây trôi lên đồi, xe trôi lên mây
Chỉ nghiêng đầu bóng thông già
Bâng quơ nhìn người già ngày nắng xuôi - (La Văn Tuấn)*

Thời kỳ còn là một vùng đất hoang sơ cho đến năm 1975, Đà Lạt lúc nào cũng là một thành phố bình yên (chỉ nhìn tranh không thể hiểu được vẻ đẹp nào đáng kể nơi đây), nhờ vào các điều kiện thiên nhiên, môi trường sống, kinh tế, xã hội, văn hóa... và con người đã góp phần tạo thành.

Bên cạnh dân tộc người Lạc, người người Pháp khi lên sinh sống ở Đà Lạt đầu tiên, với những cách sống khác khi còn quê hương mình, họ khác với những người lính viễn chinh hay những người mang nền văn minh, văn hóa Pháp đã nhìn họ không ít đến đến những cộng đồng dân Đà Lạt về sau. Đến thời kỳ người Pháp, dân cư nhiều vùng khác nhau ở Việt Nam đã đến định cư tại đây: người miền Bắc và các vùng phía bắc (nhất là sau năm 1954), người miền Trung từ Quảng Nam, Quảng Ngãi và Bình-Trị-Thiên, rất ít người miền Nam - Hồ là những người nông dân biết khai thác lợi thế đất đai, khí hậu để chuyên sống bằng nghề trồng hoa quả, rau trái ... Họ sống cộng đồng, chịu khó chịu khổ, chịu đựng sự mất mát, mất mát gia đình, ít con cái, ít thích sinh hoạt bên ngoài vì trời lạnh và sọc mù.

*Phải chăng Đà Lạt trở lại màu xanh đậm mê
Nên hoa lá quanh năm đều đậm chớ ngại
Người ở Đà Lạt từ bên phương xa đây từ khắp
Hòa hợp dựng xây nên thành phố của mình -*

Thiên nhiên bao quanh người ở Đà Lạt ngày trước học như với nguyên vẹn. Sống gần gũi với thiên nhiên, nên dù có tiếp xúc với các tiện nghi vật chất, người dân Đà Lạt còn hiện hòa, chân thật, thuần hậu. Môi trường sống trong lành, tĩnh lặng; Mật độ dân cư không cao so với diện tích đất đai nên đất rộng, người thưa, công việc làm ăn dè dặt; Nhịp sống không xô bồ, náo nhậy; Sinh hoạt, giao thông không căng thẳng, khó khăn... Tất cả các yếu tố trên giúp con người thanh thản, dễ chịu, không hề có trong phong cách đi đến, chuyên trò đến làm việc...

Bên xe và chèo là hai nõi nói lên đợc phần nào phong cách của dân mĩt đợa phụng-Trợc năm 1975, bên xe Đà Lạt trợt tợ, không có sợ chen lợn, thô lợ. Ngợợi buôn bán ở chợ Đà Lạt không có thói thợa mợ hay bợt chợt, luôn niợm nợ, nhợ nhợ n vợi khách hàng.

"Đi u chợc chợn phợi nói là ngợợi Dalat hiợn. Hiợn nhợ nợợc mợa, nợợc sợi. Hiợn nhợ cây trái tợ tợi. Hiợn nhợ hoa nhợ gió. Hiợn nhợ tợng thông reo bợn mùa. Hiợn nhợ bãi xe lam dăm ba chiợc im lìm nợi bợn đợu. Hiợn nhợ nhợng đợn mợa bợt ngợ bay nghiêng qua thành phợ, không hợ làm rợi chân khách bợ hành " -(Khánh Ly)

Có đợu gì nhợ không thợ lãng quên
Mà đợ đợn lòng: thợi, đợng thợợng nhợ !
Đà Lạt ngày xợa đợt lành nhợ thợ
Ta vợp ngợ là hoa nâng lên - (Ngô Liêm Khoan)

"Ta vợp ngợ là hoa nâng lên", câu thợ này của thi sợ NLK nói lên đợc đợm của hoa ở Đà Lạt: chợ nào cùng toàn là hoa vợi hoa, đợ đợn đâu cũng thợy toàn là hoa vợi hoa. Có nợ hoa hàm tiợu có đợa hoa măn khai, có cánh hoa lợc đợa... Đà Lạt là thành phợ hoa, thành phợ ngàn hoa, thành phợ muôn hoa, vợợng quợc hoa của Viợt Nam.

Hoa xuợt hiợn ở khợp mợi nợi: hoa nợ trên cây cao và hoa rợ đợợi thợm cợ; Hoa mợc trên đợnh núi, sợợn đợi, triợn đợc và hoa mợc đợợi thác, ven hợ, ven đợợng; Hoa đợợc ngợợi trợng trong vợợn, trong công viên và hoa tợ mợc trong thiên nhiên; Hoa leo rào gợ, leo tợợng gợch và hoa trên balcon, trong chợu kiợng...

Hoa Đà Lạt có thợt nhiợu loợi, phợi nói là đợ các loợi hoa. Các loài hoa khi đợa nhau, khi cùng nhau khoe sợc mợt lợn, hay ở nhợng thợi đợm khác nhau, nên quanh năm, lúc nào Đà Lạt cũng rợn ràng hoa nợ, nhợ luôn luôn ợ vào mùa xuân của đợt trợi. Mợi loài hoa có mợt huyợn thoợi, mợt truyợn thuyợt riêng. Mợi loài hoa mang mợnh hợn Đà Lạt nợ cho tợt cợ mợi ngợợi.

Hoa phợợng Đông vợi nhợng cái tên kiợu đợm nhợ: tợợng vi, trà mi, hợ đợợng, mợu đợn, cát đợợng... hay giợn đợ nhợ dăm bợt, bìm bợp, huợ, sợ, sim... Hoa miợn ôn đợi du nhợp tợ phợợng Tây, mợt sợ vợn giợ tên nguyên thợy nhợ: mimosa, glaioul, coquelicot, lys, forget me not... bên cợnh các tên tú cợu, trợng nguyên, cợm chợợng, thợợc đợợc, lợng đèn... Hoa rợợng miợn nhiợt đợi nhợ đợ quyen, hoa mua, đợ loợi hoa lan (phong lan, đợa lan à); Hoa đợi gợm đợ quợ, bợ công anh, trinh nợ, me đợt... đợ Đà Lạt không hợ danh là vùng đợt cợa các loài hoa đợi

Tôi đi trong Đà Lạt lòng chợa chan
Nhợ cô bé lợc trong câu chuyợn đợ
...Hoa trên trợi, hoa đợợi đợt xợn xang
Mimosa vàng nhợ gợt chân cợa nợng
Layợn đợ, lợi hoàng hôn thợm lợng

Tím tròn xoe đóa cốm tú cườ

Hoa vũ nữ múa rìi vđâu? - (Lâm Thị MĐ D)

Lúc trđc, mđt ngày đ Đà Lạt thđng bđt đđ u bđng tiđng vđng đ a gđ đ c đ c trong màn sđng sđm, đđnh thđ c đđt trđi phđ núi. Nhđng chiđ c xe ngđ a chđ đđy hoa tđđi còn đđt đđm hđi sđng vào chđ Đà Lạt: trung tâm thđng mđi cđ a Đà Lạt, đđa đđm cung cđp hoa đđn nhđt Viđt Nam, nhđt là vào nhđng ngày gđn Tđt; Hoa tđ Đà Lạt đđđ c phân phđi đđ mđi ngđ đđng: vào Nam, ra Bđc, đđn cđ vùng duyên hđi miđn Trung bđng xe hàng, xe đđa hay máy bay.

Đà Lạt tháng giđng

Kiêu sa- Vđi trđm ngàn hđđng hoa đđ

Gđi tên hoa gì

Đđ ta đđđ c mang em vđ xuđi

Đà Lạt tháng giđng

Chđ đđng ngđđi- Xđn xao đđng đóa hoa đđđi

Cùng đđt xem và ngđ giá

Đđi vđi hoa ta chđ a đđn mđ c đđ - (Trđn Thị Vinh)

Nđi vđ hoa Đà Lạt thì có đđ đđn bao nhiêu cũng còn thiđu, còn quđn, cũng không thđ nào cho đđ hđt. Hoa muđn màu khoe thđm rđc rđ, không theo mđt hình thđ c hay trđt đđ nhđt đđ nhđ nào. Đà Lạt nhđ mđt bđc tranh khđng đđ, mang hđng triđu đđng nét và màu sđc mà hđa sđ trong lúc tùy hđng vung vđy cđ, quđt nhđng mđng màu đđm nhđt khác nhau. Chính nhđng vđt màu đđm nhđt khác nhau này đđ tđo thành nhđng đđng nét chđm phá, có khđ năng quyđn rđ làm đđm áp lòng ngđđi, làm bđt đđ cái đđ nhđ đđo, cái buđn tđ và đđn đđđ u cđ a không khí cao nguyên.

Đà Lạt đđi trong bao màu đđđi

Trđi thđ bát ngát yên vui

Khách du còn nhđ muđn đđđi

Cây đđđi, hoa nghiđng vành mđđ

Làn mây đđm giđ êm trôi

Núi sông gieo tình trđm đđđi - (Hđ Đđnh Phđđng / Hoàng Trđng)

Các màu chính yđu đđ đđđn tđ đđđ c hđđng sđc và vđ đđp cđ a Đà Lạt có thđ đđ là màu xanh, màu đđ, màu tím, màu vàng và màu hđng.

Màu xanh:

Đà Lạt là một vùng không gian xanh, là một thành phố với nhiều phong cảnh đẹp như sân phố, hồ, hòa cùng các màu xanh: Bầu trời cao xanh trong cửa miếu cao nguyên pha với màu xanh dịu mát của mặt nước hồ, suối, sông; Màu của những thảm cỏ xanh rợn qua màu xanh mơn mơn của những luống rau trồng tập; Màu xanh biếc tươi tắn, giòn giũ của các vườn cây dưới màu xanh thảm êm dịu của các rừng thông bạt ngàn, xa xa trên đỉnh đồi...
Màu xanh tỏa ra cảm giác tươi mát, thoải mái và yên lành cho con người. Màu xanh cũng là màu phổ biến nhất trong thiên nhiên, vì nó trồng cho thiên nhiên, cho môi trường sống, nói cách khác, nó trồng cho sự sống và sự sống. Riêng màu xanh lá là màu của thực vật.

*Khó kể mô tả thành phố nào xanh như Đà Lạt cửa tô
Ngay không khí cũng xanh như da trời cây cỏ
Đâu chỉ dưới thông bạt ngàn sắc màu xanh cho người gió
Những giọt nắng vàng nhuốm xanh cùng mặt nước Xuân Hồ ng - (Phiêu u m)*

Màu xanh của rừng thông là nền chính cho một phong cảnh cửa thành phố, một công trình kiến trúc... Rừng thông núi tiếp rừng thông, tạo nên những đồi núi nhấp nhô, trùng điệp, trải rộng hơn một ngàn hecta, chiếm hơn 1/3 diện tích cao nguyên Lâm Viên. Đà Lạt được hình thành giữa rừng thông, là thành phố cửa ngàn thông.

Thông hiện diện khắp nơi ở Đà Lạt: Thông phủ kín trên đồi cao, thông mọc mà dưới rừng thưa, thông che mát hai bên đường phố, thông soi bóng mặt hồ, thông điếm trang dinh thự và thánh đường, thông ôm ấp đình chùa và những ngôi nhà... Thông trồng một, sau lưng, bên phải, bên trái à Những cây thông thanh thanh, cao cao, thẳng đứng vươn lên trời, với những tàn lá kim dàn mỏng như hình nón thưa!

*Thông với tôi là một
Trong núi tôi có đồi thông
Trong đồi thông có núi tôi
Núi tôi là đồi thông
Đồi thông là núi tôi - (Nguyễn Đức Sơn)*

Cao nguyên Lâm Viên có ba loại thông: thông hai lá, thông ba lá và thông năm lá, dựa theo số lá hình kim mọc trên một đầu cành người cửa nó.

Thông hai lá: pinus merkusii (thông nhả, thông ta) phổ biến ở miền Bắc, miền Trung hơn là Đà Lạt, chủ yếu dưới dạng rừng thông.

Thông ba lá: Pinus kesiya, lá sáng, không chụm đầu nhọn cao, 90% diện tích thông ba lá ở Việt Nam mọc cao nguyên Lâm Viên, là nguyên liệu sản xuất bột giấy, dùng trong ngành xây dựng, đóng cửa dùng trong nhà.

Thông năm lá: Pinus dalatensis, chủ yếu duy nhất ở Đà Lạt, còn đầu nhọn là thông đà lạt, là loại cho gỗ.

*Thông xanh, thông xanh, thông xanh
Ngọn nhụy biến hóa thành rừng thông
Gió đưa mây trôi vòng vòng
Đường xanh nét sóng vỗ cong dặm trời - (Phi Tuyết Ba)*

Ngoài các giá trị đáng kể trong lâm nghiệp, trong công nghiệp sản xuất giấy, chủ yếu, keo nhựa thông, tinh chất dầu thông... Vai trò quan trọng bậc nhất của rừng thông là điều hòa khí hậu, làm cho thời tiết nơi đây quân bình, không biến đổi nhiều: Thông là hàng rào chắn gió của Đà Lạt - Thông lọc sạch môi trường, giảm thiểu ô nhiễm không khí của thị trấn, bảo vệ bầu khí quyển... Rừng thông quây tụ giữ ngàn ngăn chặn giông tố mùa hè, mùa mưa, gió lạnh... Những cánh rừng thông thơm mùi térébentine nhẹ nhàng, thoáng thoang thoảng tràn dâng trong không khí làm con người sống thoải mái, thoải mái.

*Bao tuổi rồi mà vẫn mãi xanh
Như cây thông non cao nguyên Đà Lạt
Kiêu hãnh trước bão táp, mưa sa
Vi vút bài ca bất tận - (Mạnh Tân)*

Rừng thông Đà Lạt có nhiều loại cây giao nhau, nhưng chúng không làm âm u khu rừng như những cây nhọn đầu khác, ánh sáng mặt trời vẫn dần dần xuyên qua kẽ lá, cành cây, chiếu xuống mặt đất. Những vệt nắng tràn, những tia thông đã đưa họ đến, không còn gay gắt, chĩa ánh sáng, đổ thoáng mát và để làm khô thềm lá rừng êm ái dưới chân. Trên đám lá thông rừng, còn có những trái thông màu nâu xanh xanh lác đác rải rác. Những tia nắng chiếu xuống chúng và phả vào cho thối khô, quét vernie để làm đẹp trang trí.

*Đà Lạt ta vẫn tìm trái thông
Tìm thông chắt thùy má em hàng!
Má em hàng quá thông không rừng
Rừng xưa hàng ta chút gió đông - (Thanh Trúc Nguyễn Văn)*

Tiếng trái thông rừng lập đập bắt nghe cũng vui tai, những âm thanh đặc biệt nhất của rừng thông phải là tiếng thông reo. Những cơn gió thổi trên đỉnh thông, qua muôn ngàn thông, tiếng lá thông reo hòa điệu như những làn gió, vang xa cho đến khi lịm dần, muôn tiếng mở tung, trùng trùng điệp điệp, giờ nghe như một trận mưa rào êm ái đang chảy tơi, là một bản đàn ngân ca không bao giờ dứt. Tiếng thông reo là một tiếng vỗ tay o hóa giành cho con người!

"Tiếng thông reo đã hứa hẹn cho những tình yêu đẹp, những thông vàng đã mang đến những phúc cũng như khổ đau của những đôi tình nhân, rồi rồi cả khắp ngàn đồi xanh lá bốn mùa"
(Nguyễn Phúc Vĩnh Quyên).

*Có trái thông rừng i tiếng thốt
Mừng mừng Đà Lạt khắp tan rồi
Anh loa tay gọi em...
Im lặng
Mây núi đồi tiếng
Vang tiếng: ối!- (Trần Ngọc Nam Hoàng)*

Kể suốt ngàn xưa đã yêu quý và coi trọng thông, họ khao khát và một khi sinh tồn trên rừng cây và vớt thoát khỏi nạn nhân. Thế cây một thông đứng giờ nghe như một khúc ngân đĩnh vạc cách sống của thông vậy!

"Không hiểu Nguyễn Công Trứ khi đã qua bao nhiêu ô trọc củi cửi, đã mong ước " Kịp sau xin chớ làm ngói, làm cây thông đứng giữa trời mà reo ", là ông ước cửi khí phách an nhiên như bốn chót của thông, là sự tận tụy gìn giữ cái phẩm chất thiên phú của loài người sống hay là mong ước hóa thành cái đập dẫu dàng mà vững mạnh của thông. Một chữ "reo" như cuộc phong sương hoà ánh sáng thông tuốt ta từ tâm hồn của một kẻ sĩ tài hoa... Khúc khúc núi nỉ buồn vui củi cửi, đứng ngàn năm bên trăn vng, mang trên hai vai đôi vng như t nguy t thên thang"- (Nguyễn Xuân Hoàng)

Thông, bên bi hùng ca muôn thuở
Ngồi i chổn cây, nào khác gì chổn gió
Bên phụng không che mưa bão vẫn đi
Tiếng đi t trí hay tiếng lòng ai...
...Ngồi i chổn cây, nào khác gì chổn đi ng
Đi i thanh thiên, mây gió vẫn i trắng ng
Thông ng ng mưa t không tàn che i bóng- (Trần H. Tháp)

Đến mùa thông chín, nhụy thông i sọc vàng trong ng và trong không khí, đi nhụy tuông bay xu ng, hay vì n du cùng gió r c vàng khắp n i...

Màu đi :

Thông th ng màu xanh và màu đi là hai màu t ng ph n nhau, nên cái nóng c a màu đi s n i b t lên trên cái i nh c a màu xanh, khi chúng đ c đ t g n nhau. Nh vào y u t này, n u ta đ ng trên cao nhìn xu ng trung tâm thành ph , đ ng m toàn b phong c nh Đà Lạt, thì nh ng mái ngói nhà màu đi c a nh ng ngôi bi t th trí dài xu ng thung lũng, th p thoáng trong r ng thông, s n i b t lên trên màu xanh th m c a r ng thông n i t p nhau, trông gi ng nh nh ng đóa hoa đi i n mình trong nh ng th m c xanh rì u n i n ch p chùng theo đi a hình c a vùng cao nguyên này v y!

Trên v t c x a ta hò h n
Nh ng ngôi nhà mái đi chen nhau
...Trên v t c x a ta hò h n
Ch m t ch ng i i nh i p lá thông khô - (La Văn Tuấn)

Hoa màu đi i Đà Lạt thì r t nhi u: tr ng nguyên (poinsettia), glaiêul, hoa gi y, hoa h ng đi đ s c... Nh ng màu đi chính y u c a Đà Lạt là màu đi t đi basalt. Đi t basalt t o nên do s bào mòn c a khí h u, th i t t theo th i gian trên đá basalt (đá huy n vữ), có màu xám hay đen, là m t lo i đá magma (đá h a thành), hình thành do các magma phun, trào ra ngoài mi ng núi i a r i ngu i đi đ n đ n. Đá basalt có ch a ch t s t, vì v y, khi b h y ho i, tùy theo s i ng ít nhi u c a oxit s t, mà đi t basalt i các vùng khác nhau s có màu đi , nâu đi hay đi vàng.

Đi t basalt Đà Lạt có màu đi nâu đi m, t i x p, phì nhiêu, thích h p cho các lo i cây công nghi p lâu năm c a vùng nhi t đi i nh : cà phê, cao su, ca cao, h tiêu.

Khói h b c Xuân H ng ng nà mà tĩnh i ng
Đính h n ta h n nh a đi t ba dan

Tay ta xòe ngang ngửa n LangBian

Xinh đẹp hỡi, sao em im lặng ng thơ - (Trần Như n Minh)

Màu tím:

Sọc ng mùa Đà Lạt có khi mỏng như khói, có khi dày như những đám mây thấp, làm bầu trời như cũng thấp xuống. Nhất là vào các tháng cuối năm, cả thành phố chìm trong sọc ng.

Vào buổi sáng, sọc ng bằng bề mặt trời đỏ trong không khí se lạnh. Mặt trời lên cao mà thành phố còn như chập chờn giãy. Chờ mãi giờ trưa sọc ng đã như mặt màn khói mỏng, lơ lửng trên các ngọn thông, làm mờ đi vạt trời nên hơ hơ. Đấy khi chiều tối, sọc ng lại phủ khắp cây cỏ, hoa lá, núi đồi, thác nước... Sọc ng che mờ những con đường uốn khúc quanh co thung lũng, những ngôi nhà thấp cao trên triền dốc, những cột đèn hiu hắt... Sọc ng bao trùm mọi vạt và mọi ngõ ngách. Vào lúc này, mặt trời cũng tắt khuất sau rặng núi phía Tây. Sọc ng giãi màu vàng héo và đỏ tươi, nhuốm cả không gian, rồi màu tím thốt xuống tận hiên!

Màu tím đỏ tươi thành do sự pha trộn giữa màu xanh lạnh và màu nhợt nhạt của bầu trời, của sông nước với màu đỏ nóng và cuộn hút cả ánh sáng chiếu xuống. Sọc tím lan dần dần phủ màn sọc ng mùa giăng trên triền đồi cao cũng bắt chước chuyển sang màu tím, rồi bóng đêm lại len vào hoàng hôn.

Lặng nghe chiếu xuống thành phố mờ ng mờ

Màu lam tím Đà Lạt sọc ng phố mờ

Từng đôi đi trên phố vắng

Bên chân em giữa không gian, hoàng hôn thua màn đêm- Minh Kỳ - Dành Cho M

Không gian Đà Lạt bằng phẳng như thềm nhàn nhàn trong màn sọc ng lam tím - "đây sọc ng tím như hoa tím" (Trần ng Nam Hông); Những cánh hoa tím cũng đang hòa sắc cả riêng mình vào đất trời chiếu sáng tươi. Đó là màu tím quen thuộc của hoa sim, hoa mua, hoa cà, hoa cúc... Đó là màu tím ngan ngát của các đóa hoa du nhai phố trời Tây, vào đầu thế kỷ hai mươi, đã thích nghi để thêm những sắc cho vùng cao nguyên đất lạnh này, cùng lúc với nguỵn thi ca lãng mạn của Pháp truyền vào Việt Nam, theo phong trào Tiểu Thuyết và Thơ Mới. Đó là các hoa violette (violet, hoa chuông tím, Viola Odorata), hoa pensée (pansy, hoa tươi ng, tươi la, Viola Tricolor Linn), forget me not (hoa lily, Myosotis Scorpioides)... Và gần đây là hoa phụng tím (Jacaranda Acutifolia).

Đà Lạt mùa này gió núi mờ a hoang

Hoa phụng tím đã lui vào ký ức

Tím bên lòng mờ i buồn i hoàng hôn

Anh đi bên em chớ dám nhìn lặng lẽ

Mọi tình đều bao giờ cũng thơ

Chánh ánh mặt trời cũng đã thay lá - (Đoàn Lê Phụng)

Sọc màu mùa hòa lẫn với sắc hoa, nhuộm tím mặt không gian bát ngát, mặt trời màu thắp gian hun hút, gió lên thổi lòng cửa biết bao nhiêu ngói. "Màu thắp gian tím ngát" (Đoàn Phú T) Ôi! Màu tím cửa màu ngói, màu tím cửa lãng mạn và màu tím cửa tình yêu!

Màu vàng:

Ngày vàng khắp nơi! Màu ngày vàng nhè, trong suốt, rải đều trên vòm vòm: tàn thông, hoa cỏ, thung lũng, triền đồi, mái nhà... Ngày càng trưa càng vàng, càng tươi. Đi đồi ngày vàng này, ta không cảm thấy nóng, chỉ cảm thấy cái lạnh se se. Ngày thì vòm ngày mà cái lạnh cảm thấy vào người. Đây là điều kỳ lạ cửa thiên nhiên vùng cao nguyên sọc màu Đà Lạt lúc lập đông, gió là ngày lạnh!

Ngày cao nguyên, vàng, rực rỡ, nên thơ
buổi sáng, mặt mùa đông Đà Lạt
... Tím lá vàng, màu ngày long (Yên Sơn)

Ta đọc hai đoạn văn cửa hai tác giả ngày Đà Lạt, nói về cái ngày đọc biết Đà Lạt xẹp này:

- "Ngày thắp ngày nóng, còn Đà Lạt thì ngày lạnh nhè, hai sự nóng lạnh không còn thể ngày nghi mà trở thành nhè tẻ. Con người sống trong nhè tẻ sẽ cảm nhận được sự bình yên. Tôi đi khắp nơi, ngày cửa luôn mong khao khát, phải trở về Đà Lạt, có mặt mà lúc đi u ám. Và rồi, tôi hiểu ra mà lúc y là... ngày lạnh." (MPK)

... - "Khi mặt trời chiếu hạ dần, sọc màu mùa kín dần dần... Đến lúc mặt trời chiếu hạ ngày tia ngày đầu tiên báo hiệu mặt bình minh mới cửa ngày, sọc màu mùa hòa tan vào hết ngày cửa trời cao... Ngày trên cao ôm tròn trong lòng nó ngày hết sọc màu lạnh nên ngày vì thế được gió là ngày lạnh. Và, khi chiếu sang, ngày hết sọc màu li ti tách khỏi tia ngày áp dần thành ngày chùm, ngày cảm đan vào nhau, ken vào nhau làm thành bình sọc màu giăng kín dần dần. Sọc màu vì thế mà chiếu trong lòng nó sẽ cảm áp cửa ánh ngày." - (Khúc Dũng)

Cơn lạnh ngày cửa tháng chín
Đà Lạt càng xanh, ngày lạnh quăng chiếu - (Trần Xuân An)

Màu ngày vàng Đà Lạt trong ngày ngày mùa đông mà cảm sọc màu mùa trưa ngày lạnh này,

lời càng vàng thêm, nhọc sức vàng mênh mông, hoang dã lạ lùng hoa dã quỳ, nở rộ trên khắp nơi đi màu đất đất basalt, trên những ngọn đồi loang lổ xám đen của đá huyếch nũ.

Dã quỳ (Tithonia Diversifolia), họ cúc, có nguồn gốc từ Trung Mỹ, do người Pháp đưa vào trồng đầu tiên ở các đồi núi để làm phân xanh cho cao su, cà phê... Nhờ hạt dễ phát tán, dễ mọc, cây thích nghi dần dàng với các điều kiện khí hậu, cho dù khắc nghiệt đến đâu, nên dã quỳ đã tồn tại mãi ở vùng Tây Nguyên. Khi dã quỳ nở hoa là mùa nắng khô ráo đến đâu! Càng khô, càng nắng, càng giòn, càng gió thì dã quỳ càng vàng! Hoa mọc khắp nơi: Trên chút đất ven bờ suối, trên vạt cỏ khô của nương rẫy; Trên những đồi núi cao hun hút gió; Dưới những vực sâu thăm thẳm; Dưới theo những triền đồi; Thoai thoải vào thung lũng...

*Một hôm thấy nắng vàng quen quá
Quen như là ngày xưa
Một hôm thấy nắng vàng đâu đó
Một hôm thấy nắng vàng trên đất ven đường.
Ôi! Chờ là dã quỳ một ngày thu hạt nắng.
Lắng nghe lời nói của những bông hoa - (Đoàn Trung Quân)*

Đã muôn muôn, vãn vãn nơi khô hạn làm dã quỳ úa tàn, những đồi núi đứng thối đi: Một nhánh bẻ gãy; Một cành hoa mọc lên; Một bụi hoa vụt lên; Một vạt hoa rời một đóa hoa bứt lên, trôi dạt như "đơn hèn lên" với lời thề nguyện muôn kiếp không phai giữa núi và hoa quỳ đỏ và vàng. Những vùng đất như Đà Lạt còn có một loài hoa màu vàng rực rỡ, không đâu xa lạ nào có, tôi xin nhắc lại một số loài hoa riêng biệt cho nó là hoa mimosa!

*Thành phố vàng hoa quỳ nở
Vãn còn một chút hoang vu
Thành phố hèn nhút nhát
Mimosa hé môi cười - (La Văn Tuấn)*

Mimosa (Acacia Podalyriaefolia) phân họ mimosoideae, họ Đậu (Fabaceae) là cây thân gỗ nhỏ, thường cao từ 3 - 6 m, nguồn gốc từ Úc châu, du nhập vào Đà Lạt cuối thế kỷ 19. Cây có nhiều tên gọi: Keo lá tròn (Vì cây là một giống cây keo, có lá đơn nguyên, nhỏ, hình bầu dục); Trinh nữ hoa vàng (hoa hình chuông, màu vàng, có hàng trăm tia cánh như li ti như sợi chỉ, giống hoa trinh nữ); Cây lá bạc hoa vàng (lá màu xanh, một đôi khi pha pha màu tím, lông lánh ánh bạc dưới nắng) hay cây giết nắng.

Hoa mimosa nở thành từng chùm, có rất nhiều chùm trên một cành. Có lúc cây chỉ toàn một màu hoa vàng, gần như không có lá. Hoa có mùi thơm ngai ngái, nồng, hai, ba lần một năm, những bông hoa rơi vào mùa nắng. Sọc vàng của hoa mimosa từ khi nở chuyển sang vàng chín cho đến khi tàn, không bao giờ úa, gần như không bao giờ thay đổi, phai nhạt.

*Đài Lạt nở ngời Đài Lạt mả
ngày vui qua mau
nở i buồn còn lạ
mimosa vàng trong chim u biết tụy t - (Cao Quỳnh Văn)*

Màu hồng:

Thông thường, vào cuối năm cũ, đầu năm mới i dồng ng lách, khi các tầng khí lnh tràn v d n d p, Đài Lạt lnh h n bao gi h t. B u tr i v n xanh, n c h v n xanh, n ng lnh v n vàng, s ng chi u v n tím... nh ng s c vàng c a mùa hoa dã qu đã đi qua, đ s c h ng c a hoa đào b t đ u lác đác, đ i m thêm màu h ng cho x s hoa đào này.

*Ai lên x hoa đào đ ng chân bên h nghe chim u r i,
Nghe h i giá len vào h n ng i chim u xuân mây êm trôi
...Ai lên x hoa đào đ ng quên b c l n theo đ ng hoa
Hoa bay đ n bên ng i ng i ng n r i hoa theo chân ai - (Hoàng Nguyên)*

Nh vào th nh ng và khí h u thích h p, đ t Đài Lạt tr ng đ c nhi u lo i hoa đào khác nhau, đ c bi t nh t là loài mai anh đào (Prunus Cesacoides), ngu n g c t Nh t B n, do ng i Pháp đ a v gây gi ng t năm 1927. Cây cao trung bình 5 - 7m, cành th a, phân nhánh v a ph i. Lá đ n nh , m c cách nhau, có răng c a. Trái màu tím đ , chín vào tháng 3, 4. Đ n mùa thu thì r ng h t lá, ch còn cành kh ng khiu, đ đ u mùa xuân i ra hoa.

*L u luy n Đài Lạt th
Khi hoa anh đào n đ ng lên ph x a- (Minh K / D C m)*

Hoa mai anh đào có năm cánh đ n gi ng nh hoa mai (chi Cerasus), màu h ng nh t nh hoa anh đào Nh t B n (Sakura, Somei Yoshino, Prunus Pseudocerasus). Hoa ch đ p khi n thành t ng chùm trên cành cây. Các cây mai anh đào ít khi nào n hoa đ ng lo t: Khi nh ng cây con đ ng vòng quanh h Xuân H ng đã r r i m t s c xuân h ng th m, thì nh ng r ng mai anh đào thung lũng Prenn, vùng Tr i Mát, khu Su i Vàng, vào Tà Nung... đ n chân núi Lang Bian còn ch a ra h t n .

Tết tha hương ... nhớ mùa xuân Đà Lạt
Lòng băng khuâng thơ ng ng i cũ năm nào
Tình tình phai theo ngàn cánh anh đào
Bên giây phút i th m hương n i nh - Nhớ t Tu n

Màu hương t i th m c a hàng tri u cánh hoa đào d n dà b ng n , n cho d n lúc không còn n thêm đ c n a, nh các m nhân đã khoe h t s c đ p c a h . Câu th c a Thôi H ngày x a: " Nhân di n đào hoa t ng ánh h ng " sao h p c nh, h p tình v i mùa xuân Đà Lạt và con ng i i mi n đ t này quá! M t ng i và hoa đào chi u l n nhau đ i ánh n ng n ng nàn. Má và môi ng i cùng h ng th m m t màu hoa đào n !

Ngày nào đ ng xuân ph i ph i
Khách ng t gây th y hoa n trên má ai
... Màu hoa in trên má
Làm khách u luy n mãi Đà Lạt i!- (Hoàng Nguyên)

"Con gái Dalat tuy ít ng i xu t s c nh ng ai n y đ u xinh x n v i n c da tr ng h ng, mái tóc đen dày óng m t. T t c đ u vô i, h n nhiên và h n lành" - (Khánh Ly)

Khí h u Đà Lạt trong lành, mát m , nh h ng đ n th ch t con ng i, thi u n và tr em có môi đ , má hây hây h ng, nh t là vào th i ti t s ng giá gi a mùa hoa mai anh đào: M t màu h ng tr trung, t i t n, kh e m nh mà son ph n không th nào t o ra đ c.

Anh bi t i em vì sao má đ
Có ph i nh ng chi u Đà Lạt kín mùa đông
Em gom h t vô lòng nh ng ta n ng nh
Đà Lạt i nh muôn năm cho môi má em h ng - s u i m
"Đà Lạt đ p lung linh! Bu i sáng th c d y, m t gi t n ng "đ i i c" vào gi ng n m cũng đã thành th , thành nh c, thành h a i!"- (Lê Hoài L ng)

Đ i đ c Đà Lạt, thác h Đà Lạt, s ng mù Đà Lạt, hoa lá Đà Lạt à Đà Lạt h ng đông, Đà Lạt ban mai, Đà Lạt chi u tà, Đà Lạt v đêm à V đ p t nhiên c a Đà Lạt trong t ng kh c, trong m t ngày, trong t ng mùa, trong m t năm... đ u là đ tài vô h n c a bi t bao tác ph m văn ch ng, thi phú, ca nh c, h i h a, nhi p nh..."T c c nh sinh tình", đ ng tr c các s c và màu

mà không ai có thể mô tả cho hết được vẻ đẹp của Đà Lạt, tình yêu tâm hồn con người đang tràn cảm xúc, ghi lại bằng câu văn, bằng ý thơ, bằng lời nhạc, bằng nét chữ, bằng hình ảnh à Thơ không sai khi người ta gọi Đà Lạt là thành phố của thi ca, thành phố của nghệ thuật.

*Đà Lạt ơi, bao nhiêu lời ca
nào ca hát ý nên thơ
hát khung trời đã tôn thờ! - (Hồi Đình Phụng / Hoàng Trọng)*

Đà Lạt trước đây là nơi gặp gỡ, giao thiệp của các văn nghệ sĩ miền Nam tự do, với các quán cà phê bình dân nơi từng ng nh Tùng (khu phố Hòa Bình), Văn, Domino à (dãy phố cà phê đường Phan Bội Châu), Kinh Đô (đường Hàm Nghi)

Khu Hòa Bình là trung tâm của thành phố Đà Lạt, nhìn qua là chợ Đà Lạt. Phố Đà Lạt là phố nhỏ, chợ đi một vòng là hết khu phố. Cho nên quanh đi, quẩn lại, người hay xuôi gì thì cứ cùng người ta cũng sẽ gặp nhau ở các quán chè 47 Minh Mạng, chè Túy Ngọc, chè Vàng Nguyễn Văn..., các quán kem Việt Hoàng, Thủy Tiên..., tiệm Bức Mờ Hoàng, nhà hàng Le Mékong. Bên cạnh cà phê Tùng ngày đó còn có cà phê Trúc, Tình, Nhỏ, Trắng cao nguyên... qua Thủy T.

*Quán cà phê Tùng buổi tối
Đường phố hãy còn xa
Trên bàn ghế dài em đi qua
Nhớ giọng Huế đi trên Đà Lạt! - Bùi Phan Thọ*

Và cũng vào những ngày xưa đó, ngoài những dịp Giáng sinh hay những ngày gần Tết, phố xá Đà Lạt cũng từng vắng, náo nhốn không kém trong những ngày lễ gần Alpha cho tân khóa sinh đầu thành sinh viên số quan trọng, buổi đầu của binh nghiệp (thường tổ chức vào ban đêm ở vũ đình trường) hay những đêm đầu vũ mẫn khóa của trường Võ Bị Quốc Gia Đà Lạt trước năm 1975.

Những hình ảnh đẹp, chợt chợt nhu như niềm của những mối tình đẹp của Đà Lạt một thời là hình ảnh những thi u nữ má đỏ, môi hồng tự nhiên, giu mình trong những chiếc áo len nhu màu sắc (màu xanh dương là đẹp nhất của trường nữ trung học Bùi Thị Xuân), e ấp tay trong tay với người yêu, họ là "những chàng trai mới xấp bút nghiên theo vết binh đao. Túy trời coi những mối số cho nên tuối trời rớt đầu nên anh hùng, anh hùng cá nhân, anh hùng với đẹp phái và nhút là anh hùng với người khác phái. Đeo alpha trên vai, quần áo thơ ng nẹp, cổ chữ đẹp hoàng, đẹp trai, còn trẻ, thơ ng đẹp o ph với giai nhân" - (Đông Anh)

Trông Võ B! Lì Nam Thiên ìng ìng
Nhng chàng trai nnc Vít oai phong
Áo vàng ka-ki!
Hiên ngang dòng máu anh hùng
Vai chít nng!
gánh ìng lai sông núi
Đây "Thung Lũng Tình Yêu", gió đả chũu vào ìi
Sng nhít nhòa! Mây ìng áng lê thê
Đôi tình nhân quín quít đñ nhau v
Lì Thì Hì Kim Sñ còn vng vñ
Hì Than Thì! Vang âm ìi tình hñ
Rng Ái Ân còn nguyên nét ngậy th
Thác Cam Ly! Dòng nnc củn hng h
Đng vào Pren!
Thâm u nĩm tâm s
Chì Hòa Bình! Đây công trng vñ n x
Ta tìm nhau chũu ìng gió năm nao- (Hì Hì)

Thung lũng Tình Yêu, hì Than Thì, ìng Ái Ân, thác Cam Ly, đđi thông Hai M... là nhng đđả danh thiên nhiên k thú tr tình, đã gñn liñn vñi nhng huyñn thoñi tình yêu, làm cho Đà Lạt tr thành mñt vùng đđt của xao xuyñn, bñi hñi, mñt nñi đđ mñng mñ phát triñn, đđ lãng mñn thñm vào tâm hñn. Đà Lạt mñng mñ có ì vì vñy!

"Thành phñ nhñ bñng bñng gñ ìa mñt màn sñng khòim òo khñn lòng ngññi e sñ tình mình cũng bñng bñng, nñi trôi... Đđi núi mñ sñng đđ c đđm trang thêm bñng nhñng ìng thông thñ mñng, ìng thông rì rào quanh năm nhñ ìng thñ m thì của đôi kñ yêu nhau. Tđ ìi núi cao bññc chân ngññi tình thñ đđ của xuñng vñng thñp thoai thoñi, xuñng "Thung Lũng Tình Yêu", xuñng "Thung Lũng Hñng". Tđ thung lũng băng ngang qua các cánh ìng, củ ìng mang tên là "Rng Ái Ân", ìi sánh vai trng củ vñ nhñng con đđng vñng quanh co ven hñ, "Hì Than Thì", "Hì Xuân Hñng" - (Tâm Minh Ngó Tng Giao)

Có phñi yêu không, Đà Lạt ìi?
Phñ xanh xao chũu ru chân bñng
Mñt dáng quen quen cũng gñi buñn
Ta ngñn ngñ đđ tìm tên hoa củ
Gom nñi nñm gñi hñt nhñng chũu thông
Lòng ta bñng củ thành thi sĩ
Có phñi ta không, Đà Lạt ìi? - (Khánh Chi)

Đà Lạt là xuyến cựa nhúng tuôn trắng mắt, là nơi chốn lý tưởng mà nhúng ngó i yêu nhau tìm đến để có nhúng giây phút nên thơ bên nhau - Thành phố tình yêu Đà Lạt được cựa nên nhúng vào hai yếu tố chính: điếu kiếu khí húng và đũa hình thiên nhiên.

Đà Lạt: "Cái xuyến cựa có mắt khí húng kựa quái mang mang làm khúng khí tình yêu và làm xót xa nhúng tâm húng đũa n l" - (Song Thao)

Nhúng khí húng đũa chúng, mát lúng quanh năm, làm cho ngúng i gúng vúng i húng, và " nhúng kựa yêu nhau quúng quýt trong men tình núng m giũa a trúng giá lúng nh ". Ngúng i trúng tuúng i Đà Lạt thúng chúng u khó "khoác áo lúng xuúng phúng, tìm gúng p búng n bè đũa ... súng i m lòng nhau ".(Trai gái Đà Lạt ngày trúng c núng i tiúng chúng điếng đũa p đũa vúng i áo khoác ngoài, khăn quàng quúng cúng, giầy cao lúng ...) Nam thanh, núng tú rúng i súng có lúc trúng ngúng, do mắt súng tình cúng nào đó, và nhúng chúng tình cúng vúng y núng y sinh!

Đà Lạt góc phúng nào cũng lúng nh

Nên ngúng i ta thích đũa c gúng n nhau

Tôi núng m tay mình cựa ro khách lúng

Leo đũa tình yêu hồng thúng đũa c vúng i mình - (Nguyễn Thanh Xuân)

Vúng i đũa hình lúng thúng p, đũa i cao nhúng p nhúng đũa c biếng cựa cao nguyên Lâm Viên, phúng Đà Lạt là " phúng đũa c theo đũa i ". Búng i đũa i đũa c quanh cựa, chúng p chùng nên nhúng con đũa ngúng Đà Lạt không bao giúng thúng ng trúng p. chúng thúng ng nhúng, uúng n khúc, búng c vòng và ngoúng n ngoều đi vào nhúng húng m phúng - Đó là con đũa ngúng làng hoa Đà Lạt mắt thúng i vang bóng. Đó là con đũa ngúng mà thông súng ng súng ng hai bên đũa ngúng, vi vu quanh năm, trúng húng Than Thúng đũa n trúng ng Võ Búng. Đó là con đũa ngúng núng m cúng nh nhúng cánh rúng ng thông nhúng trong phúng nhúng bên súng n đũa i đũa ng Bùi Thúng Xuân, đũa ng Húng i Thúng ng Lẩn Ông ... Đó là con đũa ngúng vòng quanh húng Xuân Húng ng, khúc búng c đũa i Cúng, tính trúng Đỉnh Tiên Hoàng chúng y xuúng ng, mát múng và yên lành, đũa n mùa rúng c húng ng màu hoa mai anh đào. Đó là con đũa ngúng Trúng n Húng ng Đũa o uúng n khúc, mắt bên đũa i, mắt bên húng, trúng đây có thúng ngúng m toàn cúng nh trung tâm thành phúng. Đó là con đũa ngúng Võ Tánh vúng i rúng t nhiúng u trúng ng húng c: Tiúng u Húng c Võ Tánh, Búng Đũa, Bùi Thúng Xuân trúng c khi đũa n viếng n Đũa i Húng c Đà Lạt.

Con đũa ngúng y có thúng ngúng n nhúng ng rúng t đũa p nhúng đũa ng đi vào Húng c Viếng n Dòng Chúa Cúng u Thúng (nay là Phân viếng n Sinh Húng c Đà Lạt). Con đũa ngúng y có thúng dài, đi qua toàn búng 99 cao điếng m cựa Đà Lạt nhúng đũa ngúng vòng ngoúng n cúng nh Lâm Viên (cúng là đũa ngúng vành đai sẵn búng n ngày trúng c). Con đũa ngúng y có thúng chúng đũa c biếng đũa n trong giúng i sinh viên, là nhúng ng đũa ng nhúng chúng y trong viếng n Đũa i Húng c Đà Lạt...

Đà Lạt lúng nh môi em vúng a đũa m

Đũa i chia ly nên đũa p chúng n trúng ng phúng

Con đũa c nhúng hoa anh đào lúng m trúng m

Lúng i súng i mòn hai đũa a đã đi chung - (Hà Huyúng n Chi / Trúng n Thiúng n Thanh)

Trong không gian nhọc mả của Đà Lạt, những con đường mòn sống chực chờ thành phố và chực chờ ngang qua đời người và những người khác nhau. Ôi! Những con đường tình, những con đường mộng những người khác yêu nhau phải đi cùng nhau leo dốc! Và con đường nào cũng là con đường của hạnh phúc, của niềm vui, của tình yêu đôi tình khác yêu nhau. Những con đường mà tay ta trong tay người, những con đường mà sỏi đá lao xao dưới những bước chân đi tìm những bước chân quen, những con đường mà bóng người hay ánh trăng trải dài trên mặt đường, trải dài theo cuộc tình.

*Con phố nhỏ quanh về mặt trời
Đường nhỏ phố nhỏ, đời núi cũng nhỏ phố nhỏ
Qua Xuân Hương rồi tới về Than Thơ
Đi mặt trời của hạnh phúc của mình
Em có lên đời Cù không hạnh phúc
Như hái thơ từ nhũ u những bông mimosa
Rồi nhè nhè rồi hoa vào trong gió
Sống thơ yêu chữ Đà Lạt rồi tôi kiêu sa - (Sống yêu mình)*

Nói về thành phố tình yêu Đà Lạt mà không nhắc đến đời Cù là mặt trời thiêu u sót mòn lao. Đời Cù được ví như trái tim, như nhịp thở của Đà Lạt. Thời thơ ấu, đời Cù đã phôi nào gắn liền với đời sống của người dân Đà Lạt trước cuộc chiến. Đời Cù là nơi cho trẻ con chực chờ, chực chờ đùa nghịch: nào là thả diều, bắt dế, chơi cờ, cắm trại... Đời Cù là nơi cho người lớn người đi sách trên thềm cỏ, hay nằm dài dưới gốc thông ngắm trời mây, tận hưởng cuộc đời. Đời Cù còn là nơi hò hẹn, tình tứ, dạt dào chực chờ trong người và trong gió của những người yêu nhau.

"Đời Cù gồm ba người đời thoải mái, đi theo hạc Xuân Hương, ngay trung tâm thành phố, cùng với hạc Xuân Hương làm nên ba phần về đời phố của hoa đào. Thềm cỏ trên đời thông, không, đời thông trên thềm cỏ. Thông rồi rác, về đời cho thềm cỏ thêm dịu dàng. Xanh mặt trời mà, không, xanh phớt tím đời nao lòng... Những đàn bò và ngựa lang thang. Đời cỏ thôi, rồi nào bò và ngựa không đời lang thang trên đời cỏ. Chúng cũng đời quyên phận. do như những người đời tình nhân, khao khát mặt trời thềm cỏ và mặt trời bóng mát cho cuộc tình"- (Tiểu Dao Bèo Cỏ)

*Đây, đúng nơi đây, trên đời Cù
Em đã nằm, đã vui đùa, lăn trườn
Và mặt trời của rồi tôi
Vui đùa cùng em
Cười và người*

Tôi trở lại nơi này, đúng nơi này, trên đất Củ
Tìm dấu vết chân xưa
Nào có chi thay đổi
Duy chỉ loài cây
Bấy giờ
Chẳng ai tìm thấy - (Nguyễn Đình)

Thảm cỏ do cỏ a đất Củ ngày xưa là loài cỏ tự nhiên lá rộng, có vẻ mượt, đất màu theo hai mùa mưa nắng, xen lẫn với cỏ may phất tím. Đất Củ ngày nay đã khác, nên cỏ ngày nay cũng khác. Cỏ bây giờ là loài cỏ mềm, láng mượt rớt nhân tạo, được nhập về từ Nhật Bản, Đài Loan... được chăm sóc kỹ lưỡng, trông như trang viên, được thiếp vị vị cỏ trồng thêm cây, đào thêm hồ, rào giới hạn bằng đất Củ trở thành sân golf quy mô, hiện đất Củ. Đúng ra đất Củ ngày xưa được chia thành khu là sân golf chín lỗ. Từ năm 1993, chính quyền tỉnh Lâm Đồng đã cho một công ty ngoại quốc thuê đất Củ để được biến thành sân golf mới tám lỗ, là nơi giới trí dành riêng cho giới nhà giàu trong và ngoài nước.

Người dân Đà Lạt không còn được tiếp xúc ra vào đất Củ, chỉ có thể đứng ngoài nhìn thấy thoáng. Đất Củ đã bị cách ly hoàn toàn với hàng triệu người dân Đà Lạt. Người dân Đà Lạt đã bị mất đất Củ, dù nó còn nằm ngay trong lòng thành phố của mình.

thì thôi cứ để cho người rào lại đất Củ
ta em còn lại
mặt nước hoa nhài
ven hàng rào quán trà
mặt con gà trên nóc chuồng nhà thờ
quay quắt giữa bình minh- (Trần Thiên)

Không chỉ mất đất Củ, Đà Lạt còn bị mất đi nhiều thứ khác nữa. Từ khí hậu ôn đới dịu hòa, sương mù buổi sáng, rừng thông bạt ngàn, mùi hoa cỏ trong không gian ... cho đến những bãi đất, những căn nhà gỗ tuyệt vời và ngay cả phong cách riêng của con người!

Ngay sau biến cố năm 1975, người Pháp thì hồi cố, phần lớn người dân thì tìm cách chuyển trốn khỏi Đà Lạt, chỉ còn những người già yếu lam lũ, sống bám theo những mảnh vỡ. Hơn 2000 biệt thự được xây dựng từ trước biến thành nhà tập thể, nhà kho, cửa sổ chắn nuôi, hợp tác xã sản xuất thực phẩm hay bị bỏ hoang đất đai đất đai sản xuất được.

Khi số trẻ dưới những năm 80, hơn 20.000 người miền Bắc được chính quyền đưa vào Nam với chính sách di dân khẩn cấp cao nguyên miền Trung đã tiên phong xây dựng phong cảnh và thiên nhiên Đà Lạt. Những rừng thông bạt ngàn phá, những suối nước chảy xiết đổ về đất đai nhà, lập vườn. Các nguồn nước bị ngăn chặn khi các hồ bị chặn khô. Ai cũng có thể vài ngày "lao động đi cấy" đất đai, hay đào phá để tìm khoáng sản. Từ thảm thực vật rừng thông bao quanh phố kín đất, Đà Lạt trở thành trống trải, xói mòn vì mưa gió, giông tố và khí hậu ngày càng nóng bức.

Dân số Đà Lạt ngày nay đã gấp ba, gấp bốn lần với mức tăng trưởng năm 75. Người đi xa đi về "nhịp cầu" ngày càng nhiều, ngày càng đông làm cho đất đai ngày càng chật chội, phố phường ngày càng ngập lụt. Về hè thành phố trở thành những nơi buôn bán xô bồ, bát nháo. Hình ảnh, tính cách đặc trưng của những người con Đà Lạt của thập niên 70 trở về trước đã không còn bao nhiêu nữa!

Đà Lạt là ng thơm
nhớ hoa dãi
đường ven đường
chợ ng kiến
cà nh bâu
trời bao năm
thanh sắc màu
người Đà Lạt
đều đã bỏ - (Duy Việt)

Đến thời kỳ đầu tiên, song song với việc các nhà đầu tư ngoại quốc (Đài Loan, Hongkong, Nhật Bản, Singapore...) đổ tiền vào Đà Lạt xây dựng, tu sửa các khách sạn, các nhà nghỉ mát để khai thác và phát triển về du lịch thì giới lãnh đạo địa phương với những chủ trương "tích cực, tích cực vàng" đã tùy tiện chi tiêu phân lô để bán, không cần biết sai trái, lợi ích dành cho phép những cao cấp, những khu thị trấn mới... mức lên mức cách hèn dè, là những kiến trúc những phố thị trấn kiểu của những tòa nhà, những công sở không theo một trật tự nhất định, chớ chớ ý về tiêu chuẩn mà không theo một quy hoạch cho trình tự toàn cảnh.

Tích cực xây dựng tăng vọt, trung bình 500 căn nhà trong một năm: Nhà của đang dần dà nuốt sạch núi đồi! Diện mạo thành phố Đà Lạt bây giờ cũng giống như mọi thành phố lớn khác!

Đà Lạt
Cà nh đã khác
Người đi đã khác
Sống ng nhàn nhàn
Ngày ng t ng t
Núi đồi khác
Đường phố cũ
Hoa và rác
Đà Lạt nát
Người đi tập nhàn
Về ng gác
Đà Lạt ...- (Lê Thánh Thơ)

"Ngồi đã xong Đà Lạt thì bây giờ trở về không còn thấy Đà Lạt đẹp như ngày xưa nữa. Đứng ở đỉnh Đa Thiện nhìn xuống đồi thì số nhà đã biến thành bao nhiêu bậc, như như ngẩng lên chém xuống vào thiên nhiên. Màu xanh của những thửa ruộng trồng rau vẫn còn như những nét đẹp xanh còn sót lại trên những cánh đồng bao quanh gian ba mươi năm. Một buổi sáng đi thuyền trên hồ, ngồi ở đầu thuyền nhìn xuống khói trên mặt hồ và kể Đà Lạt đã thay đổi bao nhiêu, đến cả thời tiết cũng không còn là thời tiết Đà Lạt ngày xưa vì cây cối đã biến đổi quá nhiều. Một buổi trưa, đứng trên đồi nhìn xuống thành phố Đà Lạt, những đồi thông xanh biến thành những dãy núi đỏ rực cây chàm nhuộm màu ngày xưa bây giờ như những chiếc đèn đỏ trên trời. Thiên nhiên Đà Lạt như một tờ giấy trắng toang dưới ánh nắng đỏ rực như gay gắt hơn. ...Đà Lạt đi qua phố chợ. Đà Lạt buổi trưa ăn bữa cơm trưa trong rừng với những con thú tấp nập sẵn. Đà Lạt đứng ngắm những căn nhà Công An rực rỡ dưới những ngôi sao bán hàng rong trên các cửa khách sạn. Đà Lạt và tìm tranh thêu đẹp với tìm khung vẽ của những tranh thêu mỹ nghệ. Tìm tranh thêu XQ đẹp với linh hồn của một bức tranh vẽ. ...Những đóa hoa vàng rực trên nóc nhà thì như u ám. Hoa vàng như những bông lúa vàng khắp nơi trên Đà Lạt, như một thế thiên nhiên biến biến quên, như cái đẹp còn sót lại, như con người và ta vẫn còn sống và sống ở trên bao giông bão và khó khăn của đời sống."- (Truyện Đình Trác)

Chưa hết phở đã hết đi
Đầu tóc thông và một số ký ức
Hàng ngày thì chôn dưới móng bê tông?
Đành xử núi mà đi
Nhớ đau trộm tích đức
Hết thông có còn cả
Hơn khe kè, lấy đá tìm xanh?
Đứng bắt anh yêu em bằng hình bóng hôm qua
Mừng nói nầu, bậc thang đen cuối ngõ
Ô má hàng
Đứng khóc đám ma thông - (Truyện Thái Du)

"Nếu chúng ta nhìn kỹ vào Đà Lạt là một thành phố du lịch – nghỉ dưỡng, thì đâu đâu tiên của nó bị bỏ quên, nâng cấp chính là môi trường thiên nhiên và các thú cưng. Trong vài thập niên qua, Đà Lạt số dĩ còn hấp dẫn du khách là nhờ đã "ăn bám" vào thanh danh của ngày xưa, như vào những hình ảnh mà các văn nghệ sĩ đến Việt Nam đã ghi lại trong các tác phẩm của mình. Nếu về đến phố thị miền của Đà Lạt bởi họ ý họ đã thay vào đó là những khu bê-tông chằng chịt trong các thung lũng hay trên các ngọn đồi, nếu du khách đến đây để nhìn thấy hồ Than Thở còn như một cái "ao nuôi vịt", thác Cam Ly trở thành nơi chôn cất thì liệu các hình ảnh nghệ thuật "vang bóng một thời" này có còn vẫn như cái thời mà của Đà Lạt hay chỉ đem lại cho khách phượt xa cái cảm giác biến ảo và sự thất vọng khi nhìn thấy một thế hoàn toàn khác xa với truyền thuyết?"- (Mai Thái Lĩnh)

*Đà Lạt lúc nào đó
gần nhà sống quanh nhà
Đà Lạt lúc nào đó
xa nhà ai xa ta- (Đoàn Thanh Bình)*

Đà Lạt mới đi những yêu cầu quan trọng, những đức tính chủ yếu để tạo nên cái đẹp, cái thơ, cái ý, cái hồn đã tạo nên một thời đại của chúng. Sọc màu đức biết của Đà Lạt đã đức tạo nên do sự kết hợp hài hòa giữa yếu tố thiên nhiên (địa hình, phong cảnh, khí hậu ...) và yếu tố nhân tạo (bố trí, sắp đặt những công trình kiến trúc), đã dần dần biến thoái hóa, mai một; Hay có thể nói khác đi là Đà Lạt ngày nay, rất những thô kệch do bàn tay con người, thế hiện sự ăn xói thì đã xâm lấn một cách bạo ngược, chi phối hoàn toàn thiên nhiên qua những cách thức lấn át, áp đặt, hủy hoại và tàn phá.

Những người thất yêu Đà Lạt đã nhìn thấy vấn đề, đặt ra nhiều câu hỏi hay những báo động cho tương lai xã hội này như: "Một Đà Lạt thơ mộng còn hay một?", "Đà Lạt đi về đâu?", "Khi người Đà Lạt nóng", "Đà Lạt SOS", "Đà Lạt mà như Đà Lạt", "Đà Lạt- Một thiên đường đánh mất" v.v... Nhìn thấy vấn đề là một chuyên gia, giải quyết đức vấn đề là một chuyên gia khác, và vì vậy nó đặt ra trong lòng những người gần bó với Đà Lạt một sự lo lắng và lo ngại.

Xuân Phụng

Nguồn tham khảo:

- Chuyên khảo sau 40 năm, Khánh Ly - web vietcyber
- Ký ức xanh, Nguyễn Phúc Vĩnh Quyên - web dacrung.com
- Sách tập bút Hồn Mai, Nguyễn Xuân Hoàng
- Những lời nhớ Đà Lạt, Khúc Dũng - web dalatrose
- Những lời nhớ, MPK - web mpkdalat
- Alpha đỏ, Đông Anh - web vantholacviet.org
- Bóng dáng Đà Lạt trong nhà của Nguyễn Đức Nam, Tâm Minh Ngô Tạng Giao - web dacrung
- Với Lê Uyên Phụng và Đà Lạt, Song Thao - web songthao.com
- Mãi mãi Đà Lạt, Nguyễn Đức - web dalathoa
- Đà Lạt 100 năm- Tồn mãi nhưng cái đẹp và nỗi đau, Tiêu Dao Bồ C - web hasiphu.com
- Một Đà Lạt thơ mộng còn hay một, Mai Thái Lĩnh - web danchimviet.info
- Đoàn văn về Đà Lạt, Trần Ngọc Đình Trác - web pkllp.com

